

Л. В. Турчина

СВІТЛА ПАМ'ЯТЬ ВЧИТЕЛЮ

Suum quiviguae... У кожного своя доля... Цей вислів, дещо трансформувавшись за тисячоліття, не змінив своєї внутрішньої сутності. Доля кожного з людей настільки індивідуальна, наскільки й, певною мірою, типова. Сьогодні хочеться віддати належне чудовій людині зі складною або, з іншого боку, надзвичайно щасливою долею моему викладачеві, науковцю, а по життю для багатьох, таких як я, Вчителю – Ткаченку Віктору Григоровичу. Мої спомини про цю чудову людину – така собі мікроісторія, епізод з череди карколомних подій початку 1990-х років в Україні, який характеризує загальне тло студентського життя того періоду.

Я стала студенткою історичного факультету тоді ще Запорізького державного університету у 1989 році. Суспільно-політичні події тих років призвели до того, що випускні іспити з історії у школі учні не складали. Натомість було запропоновано писати реферати, використовуючи матеріали періодичної преси. Не пам'ятаю як, але мені дісталася тема “Нова економічна політика”. Начитавшись публікацій переважно журналістів й оформивши вручну написаний реферат на 10 сторінках мелованого найкращого на той час паперу А4, я стала вважати себе неабияким спеціалістом з історії советського періоду 20-х років ХХ ст.

Одного разу на початку I курсу на якомусь з семінарських занять до нашої групи забіг приємного вигляду чоловік в окулярах, з розкішним волоссям, цікавою борідкою й надзвичайно приємною посмішкою. Перепросивши у викладача, він зробив оголошення наступного змісту: ті, хто бажає писати курсову роботу з історії советського періоду, зайдіть до аудиторії 235 на кафедру після пари й знайдіть Ткаченка Віктора Григоровича. Після того ще раз перепросивши, стрімко вибіг з аудиторії. Наскільки я пам'ятаю, сам тоді нам й не представився.

Оскільки все своє життя живу за принципом “якщо не я, то хто!”, крім того, вважаючи себе вже сформованим фахівцем з советського періоду, після дзвоника пішла я до вищезазначеної аудиторії. На моє здивування Ткаченком виявився той самий чоловік, який робив оголошення. Після короткого попереднього знайомства Віктор Григорович вирішив ще раз пересвідчитися, що я добре усвідомлюю, про який період йде мова. Я впевнено заявила, що вже все знаю про неп й тому хочу зупинитися саме на цих роках. Ткаченко вирішив мене дещо проєкзаменувати й попитав про якісь характеристики непу. Я чітко дала відповідь. Переконавшись, що має справу з “фахівцем”, Ткаченко почав розтлумачувати мені, що неп – це надзвичайно широка тема й її буде забагато для маленької курсової роботи студентки-першокурсниці. Він запропонував мені подумати над тим, який саме аспект життя суспільства періоду непу мене цікавить. Навів для прикладу сільське господарство, партійне життя, становище робітничого класу й відправив мене думати над цією “проблемою” на тиждень. Щоправда запропонував подивитися відповідний том з 10-томного видання “Історії УРСР”.

Показово, що з самого початку обговорення теми курсової роботи Ткаченко говорив виключно стосовно історії непу в українських умовах. Тоді ще мало хто знав про політику українізації, яка хронологічно фактично накладалася на цей період й впливала на характеристики усіх процесів, зокрема, й на суспільні відносини. Хоч українська мова у ті

часи давалася йому надзвичайно складно, сучасною термінологією його можна було б вважати російськомовним патріотом України.

Не скажу, що я провела у роздумах цілий тиждень. Питання вирішилося після того, як знайшовши відповідний том рекомендованого видання, я обрала за предмет дослідження культуру. Прийшовши в означений день, я оголосила свій “вердикт” Віктору Григоровичу. На цей раз він сказав, що культура – це теж дуже широко, необхідно визначитися ще конкретніше. Й став наводити приклади культурних сфер. Вимовивши література, живопис, архітектура, музика та ще дещо, він зупинився й запропонував мені знову обирати. Я замислилася. Справа у тому, що в моєму “анамнезі” була музична студія за класом фортепіано, яку я з муками закінчила паралельно із загальноосвітньою школою. А з іншого боку, перед вступом на істфак мала на вибір три напрями – російський фільм, французький “іняз” та істфак. Відповідно, вважала себе “фахівцем” як з музики, так і з літератури. Взявши ще тиждень на роздуми, пішла обмірковувати дилему: 1920-ті рр. музика чи література. Знову пішла до бібліотеки, знову взяла потрібний том й начиталася вже за конкретними темами. Склалося історично так, що більш цікаво авторами був викладений матеріал стосовно літератури. Й це визначило мій вибір на користь літератури 1920-х років.

Так докладно оповідаючи процес обрання мною теми першої курсової роботи, я б хотіла підкреслити здатність Віктора Григоровича наділяти студентів правом вибору, створювати сприятливу атмосферу для подальшого спілкування, мотивувати студентів до самостійного дослідження. Саме за цей епізод у моєму студентському житті я йому особисто надзвичайно вдячна. Оскільки, починаючи з 1989 року, стала досліджувати літературні процеси 1920-х років в Україні й спинитися не можу й досі. І, на відміну від 17-літньої дівчинки, припинила назавжди вважати себе неперевершеним фахівцем у будь-яких питаннях. Саме Віктор Григорович спонукав мене до знайомства зі знаковою постаттю українського суспільства 1920-х років, надзвичайно харизматичною особистістю Миколою Хвильовим.

Курсова робота за I курс належним чином написана й оформлена так і не була. Навесні 1990 року стали з’являтися масово публікації в “Літературній Україні”, присвячені представникам Розстріляного відродження. Системного погляду на той час вітчизняна історіографія представити ще не могла, а моїх навичок щодо систематизації на той час не вистачило. Одного дня Ткаченко ще більше мене “напружив”, принісши мені брошуру Ю. Коваліва “Літературна дискусія”. Її автор, філософ за фахом, зруйнував своїм викладом ті елементи систематизації, що склалися вже були у мене в голові. Захлинаючись від потоку інформації, я часто говорила про це з Віктором Григоровичем. І з його легкої руки було прийнято рішення продовжити дослідження заявленої теми на наступний навчальний рік.

На другому курсі, уподобавши ситуацію попереднього року, займаючись особистим життям, слід зізнатися відверто, я без особливого ентузіазму ставилася до науки. Зимова сесія 1991 року наочно це продемонструвала – я отримала дві “задовільно”, лишилася без стипендії, оскільки закохалася. Ткаченко, спостерігаючи це все на відстані, робив для себе висновки, але мене не чіпав. Матеріалу для дослідження додавалося, але аналізувати його закоханому дівчаті було не до снаги. Десь у червні 1991 року ми домовилися, що кінцевий варіант курсової роботи я покладу після проходження музейно-архівної практики в Києві, куди він мене чемно запроторив. Це було щастя! Це була можливість уперше побачити столицю України! Це був шанс попрацювати у найбільшому книгосховищі тоді ще УРСР – бібліотеці ім. В.Вернадського, пересвідчитися на власні очі, якими є центральні архівні установи, як у них зберігаються документи! І за все це я теж дуже вдячна Віктору Григоровичу, оскільки з моїми “досягненнями” за II курс, я потрапила до цієї групи обраних студентів, вочевидь, через його бажання. Згадуючи це сьогодні, думаю, що у такий спосіб Віктор Григорович й мені давав останній шанс, щоб пересвідчитися у тому, чи вийде з мене науковець!

Підготовка до практики якось особливо у моїй голові не відклалася. Пригадую вже, як ми їхали у плацкартному вагоні потягу “Запоріжжя-Київ”. Було нас разом, напевно, близько 30

душ. Переважно дівчата, бо хлопці надали перевагу будзагонам і зароблянню грошей. Віктор Григорович трусився над нами як квочка над курчатами, хвилюючись, щоб все було добре. Цікаво, що за старим маршрутом фірмовий потяг йшов через Нікополь, Кривий Ріг. І двійко дівчат підсіли вже на маршруті. Якийсь би солдафон чи педант міг би закомандувати, щоб вони прибули до Запоріжжя! Але Віктор Григорович завжди за можливістю йшов на зустріч людям, закриваючи очі на доступні ситуації. Ще у вагоні він провів інструктаж, що можна робити, чого категорично не можна й на що він, власне, “закриє очі”. А потім, витягаючи нас з тамбуру-курилки, виговорював, що ми є майбутніми жінками, що наша місія – народжувати дітей, а не тримати цигарку в зубах! Але, хочу це підкреслити, його виховний процес не був нав’язливим, він швидше рекомендував, а не командував. І це теж зачаровувало у спілкуванні з ним. Ткаченко-вихователь завжди лишав право вибору за візаві, єдине - попереджав про “неминучі” наслідки.

Під час практики Віктор Григорович продовжував нами наполегливо опікуватися. Йому, певною мірою, допомагали у цьому Валерій Петрович Бондаренко й Олексій Олексійович Волошко. Перший поїхав з нами до Києва, вочевидь, щоб згаяти з приємністю час, а другий – попрацювати над дисертацією. Відповідно, першого ми бачили частіше, а другого – лише інколи, в основному у бібліотеці чи в архівах. Розселили нас на Оболоні у гуртожитку тодішнього педуніверситету ім. М. Драгоманова. Для мене, домашньої дівчинки, це був перший досвід тривалого (практично місяць) проживання у гуртожитку. Дівчата, що мали вже такий досвід, доволі швидко адаптувалися самі й допомагали таким, як я. Я потрапила, якщо мені не зраджує пам’ять, до “трьошки” разом з Оксаною Мусієнко та Юлією Борульник. Віктор Григорович кілька разів заходив, перевіряв, як ми облаштувалися. І завжди його питання були дотепні, кумедні, не нав’язливі. Сьогодні мені видається, що він, сам вже двічі батько двох дочок, перевіряв на нас свої батьківські методики виховання. І я з приємністю й до цього часу відчуваю себе “експериментальним кроликом”!

Коли розпочалися робочі будні Віктор Григорович виявив себе як чудовий методист. Він надзвичайно дохідливо пояснював нам, що таке є архів, яким чином у ньому систематизовано документи, який з архівів є доречнішим, виходячи з теми дослідження кожного студента. Він неодноразово підкреслював як пощастило нам, провінційним студентам, що ми отримали доступ до наймасштабнішого книгосховища України. Що тільки студенти IV курсу мають право тут працювати, а серед нас були такі, що не мали ще 18 років! Звісно подібні промови справляли на нас враження! Й як же хотілося працювати!

Крім професійної діяльності Ткаченко дбав і про наш культурний побут. Він влаштовував екскурсії, виділяючи для цього окремі дні. Так, ми пройшли були по Подолу, побачили Андріївську церкву, покаталися на фунікулері. І для цього нам не потрібен був екскурсивод. Його роль на себе приміряв Ткаченко. Говорив він тоді російською мовою, його розповіді стосовно шедеврів архітектури та їх історичної долі були надзвичайно змістовними, з одного боку, а з іншого – це завжди були якісь “прибаутки”, кепкування, смішні й дотепні коментарі. Пригадую, одного разу було оголошено про екскурсію до Києво-Печерської лаври. Я хотіла туди потрапити, бо від батьків й прабабці чула про її значення в житті християн. Але якось так трапилося, що у мене не вийшло взяти участь у цій екскурсії. Віктор Григорович не дорікав таким як я “прогульникам”, він просто примружував свої очі за дзеркальцями окулярів й хитав головою – він жалкував за можливостями, які ми втрачали.

Під час нашої практики трапився епізод, який стосувався моїх безпосередніх стосунків з Віктором Григоровичем. Про те, що я на II курсі закохалася я вже згадувала. Трапилося так, що мій наречений, випускник Свердловського вищого воєнно-політичного танко-артелерійського училища Володимир Олійник мав на липень місяць відпустку, після якої 1 серпня мусив їхати за розподілом до Одеси, до округу якої його розподілили. Числа 7-8 липня він з’явився у Києві навідати мене. Оскільки ми, студенти, жили у гуртожитку й Віктор Григорович ніс за нас пряму відповідальність, іншого варіанту як познайомити його зі своїм нареченим я не мала. Знайомство відбулося просто. Віктор Григорович, миттєво

проаналізувавши ситуацію, усвідомив, що йому доведеться ще й бути свідком наших відносин. Він запропонував поселити В. Олійника до гуртожитку до кімнати О.О. Волошка. Це помешкання було на півповерхи нижче, але ж у цьому ж гуртожитку. На жаль, пам'ять в деталях не зберегла оповіді Володимира з його особистого спілкування з викладацькою частиною нашої групи. Але пригадую, що він розповідав якісь дотепні епізоди.

Сьогодні мені видається, що рішення В.Г.Ткаченка з приводу моїх стосунків було надзвичайно виваженим. З одного боку, він чітко усвідомлював, що моє ставлення до В. Олійника змінити не в його силах, а з іншого боку, у нього жевріла надія, що я таки дотримаю обіцянки й напишу ту нещасну курсову роботу. Його пропозиція оселити нареченого з викладачами була доречною, бо він отримав можливість на власні очі бачити розвиток наших романтичних стосунків, "перевірити" чи належну кандидатуру я для себе обрала. З одного боку, це свідчить про його надзвичайні людські якості, а з іншого – демонструє допитливість, цікавість до життя молодшого покоління.

На жаль, усі намагання Ткаченка як мого наукового керівника того часу спонукати мене до дослідницької діяльності не отримали результату. Курсова робота у чистовому варіанті наприкінці практики так і не з'явилася. По завершенні практики він викликав мене й чесно, дивлячись у вічі заявив, що більше не хоче мене бачити, як свою підопічну. Звісно, я дуже жалкувала з цього приводу, але й чітко усвідомлювала, що сама виставила на той момент особисте життя у пріоритет. Цікаво, що на III курсі, перетинаючись у коридорах, на кафедрі він жодного разу не згадав цієї розмови й завжди жваво цікавився моїми успіхами.

Значно згодом, вже 1999 року, коли мені випала доля захищати кандидатську дисертацію, я отримала можливість висловити йому свою вдячність за те, що свого часу саме він наштовхнув мене й змотивував до дослідження українського літературного життя 1920-х рр. Скориставшись випадком, я щиро подякувала науковим керівникам усіх рівнів, які спричинилися до захисту кандидатської дисертації, й особливо В.Г.Ткаченку. Він був присутній на захисті, більше того, доцент В.Г.Ткаченко був членом спеціалізованої вченої ради. Наскільки я пам'ятаю, після моїх слів його усмішка стала теплішою й ще більш приязною.

З тих людей, з якими мені доводилося спілкуватися, знаю, що якимось шостим чуттям, В.Г.Ткаченко обирав собі здібні кандидатури для керівництва студентською наукою. Серед тих, хто згадується, це Іксанова (Вагіна) та Ірина Спудка. Вони теж стали кандидатами наук.

На жаль, мені не "пощастило" побачити хоча б раз Віктора Григоровича роздратованим, розлюченим, несправедливим. У пам'яті лишився світлий образ з добрими, примруженими за окулярами, очима врівноваженої людини, справжнього Вчителя, якого так невчасно для всіх, хто його знав, покликали небеса. Це була людина Великого Серця, яке дарувало себе усім, хто його оточував, без останку. Приємно й мені, що я мала щастя бути з ним безпосередньо знайомою й потрапила свого часу під чари його привабливої й щирої, трохи кепкуватої посмішки...